

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

№ 1

ՀՐԵՏԱՐԵԿՈՒԹԻՒՆ ՈՏԵՓԱՆ ՂԱՆԹԱՐՃԵՐՆՅԻ.

ԳՈՒԹԱՆԱՒՈՐՆԵՐ

(Ներսիսի գիւղական կեանքից)

Ա. ՂԱՆԹԱՐՃԵՐՆՅԻ

ՄԱՑԱԿԱՆ Ս. ԹԱՄՐԱԶԵԱՆՅ.

ԱՂԷՔՍԱՆԴՐԱՊՈՒ

ՏՊԱՐԱՆ ԳԷՈՐԴ Ս. ՍԱՆՈՅԵԱՆՅԻ.

1890

897-99

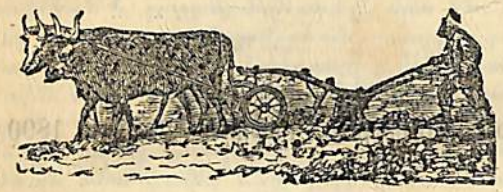
10-20

ՀԲՏԵՐԵՎՈՒԹԻՒՆ ՍՏԵՓԱՆ ՂԱՆԹԱՐՔԵԱՆՑԻ.

№ 1

ԳՈՒԹԱՆԱԻՈՐՆԵՐ

(Շիրակայ գիւղական կեանքից)

Ա. շիրակայ

ՄԱՆՅԱԿԱՆ Ա. ԹԱՄՐԱԶԵԱՆՑ.

ԱՂԷՔՍԱՆԴՐԱՊՈՒ.

ՏՊԱՐԱՆ ԳԷՈՐԴ Ս. ՍԱՆՈՅՑԱՆՑԻ.

1890

Մ. Ս. ՍԱՆՈՅՑԱՆՑԻ
ԲԵՎՈՒՆՅԱՆ
ՀԲՏԵՐԵՎՈՒԹՅԱՆ
ՄՅՈՒՆԻՍՏԵՐԱԿԱՆ
ՄՅՈՒՆԻՍՏԵՐԱԿԱՆ
№

528

Довз. Цевзурою. Тифлисъ, 22 Янв. 1890 г.

184

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Типографія К. Сапоянца, въ Александрополь, Бебутовская ул., собств. д.

ՅԱՌԱՉԱՐԱՆ

Վերջին տարիներում մեր ժողովրդեան ստորին դասակարգի մէջ բաւական ընդհանրացել է սէր դէպի ընթերցանութիւն: Մանաւանդ ժողովուրդը այնպիսի դրքեր է աւելի սիրով կարդում, որոնք իւր Հասկացողութեան և զարգացման աւելի մօտ են: Երբ մեր դաւառում ժողովրդեան ստորին դասակարգը, Հէնց աւելի գիւղացիք մեծ եռանդով և անչափարար կարգում են մեր չաչտնի երգէջ պարոն Զիւանու աշխատութիւնները: Եւ էլ ցանկալով ըստ իմ կարողութեան օժանդակել ժողովրդի ընթերցանութեանը, լոյս բնծալեցի սոյն աշխատութիւնս՝ «Գութանաւորներ», շերակաջ գիւղական կեանքից:

Թէ որքան չարմար է սոյն աշխատութիւնը ընթերցանութեան Համար, այդ մասին թողնում եմ սիրելի ընթերցողներին դատել:

Եւ իմ կարողութեան չափով աշխատեցի գրել, իսկ ով աւելի կարող է, թող չղանայ կատարել:

Մ. Թամրազեանց:

ՆՈՒՅԻ ԱՐԱԳԱԾ ԼԵՐԱՆ.

**Քարունը երբ գալիս է,
Ծաղիկներդ բացուում են,
Սեր Ներակայ լեռներուն,
Թագաւորն էս, Արագած:**

**Չորակներդ մեջիցը,
Քըչըջալով գնում են,
Հազար ու մի պճրանքով,
Պարզ ջրերդ, Արագած:**

**Մեղրից անուշ ջրերդ,
Գազաժիցդ ցած գալով,
Խոտանում են առողջ կեանք,
Տալ ամենընէս, Արագած,**

**Թէև գըլուխդ ծածկուած,
Մառախլապատ ամպերով,
Առողջարար օղբդ մում
Չէ Հիացրել, Արագած:**

Նորասպառակ հարսի պէս,
Զարդարուում ես, պճնըուում,
Ոսկի մաննեակ քո կուրծքիդ
Պսպրդում է, Արագած:

Քո սար ու ձոր լցուում են,
Քաղցրահուադ թռչնիկներ,
Մանիշակին ու վարդին
Գովում են միշտ, Արագած:

Իսկ մայրին բացուում են,
Հաղար ու բիւր ծաղկունքդ,
Անուշ հոտը բուրում է,
Իմ սիրելի Արագած:

Դաշտըդ, կուրծքըդ լցուած են,
Բարձրագմբէթ վանքերով,
Արձան, քանդակ և մանուածք,
Լի են փեշերըդ, Արագած:

Հնադարեան ընկորններ,
Ունիս վրսեմ արհեստի,
Կարճես նոր է աւարտել,
Ճարտարապետն, Արագած:

Նշխարը քաջաց անխորուստ,
Ամփոփուած են քո կրծքում,
Ով դու խորան սրբութեան,
Մեծահըս չակ, Արագած:

Աղցաւանըդ թաղեցին,
Տիգրանին ու Խոսրովին,
Մովսէս հայրը ծննուեցաւ,
Աղուարդ գիւղդ, Արագած:

Գիտունք, քաջեր, դիւցազններ,
Քո ծոցեցըդ դուրս եկան,
Նըրանք եղան պիտանի,
Քո հայ աղբիդ, Արագած:

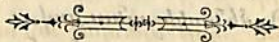
Հայկ նահապետի որդու,
Արմենակի անունով,
Կոչուեցաւ քո անունդ,
Քաղցրը, սիրուն Արագած:

Ստորտաիդ վըրուած են,
Մօտ քառասուն դար լըլե,
Գիւղորայքը բաղմամարդ,
Քո շնորհիւ, Արագած:

Մօտ չորս Հաղար տարի է,
Քո վեհ պայծառ անուեդ,
Դըրօշմած է մեր սըրտում,
Իմ ծերունի Արադած:

Քո արեղարդ գլուխը,
Կասրոտ ամպերի մեջից,
Վսեմութեամբ վազում է,
Զերդ արուեստի, Արադած:

Թէև քո վսեմ անուն,
Առած եմ թող գրչիս տակ,
Ներբը, իմ ջանդգնութեան,
Ով դու մեծըդ, Արադած:

ԳՈՒԹԱՆԱԻՈՐՆԵՐ

(ՇԻՐԵԿԱՅ ԳԻՒՂԸԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻԾ)

Աժառնային պարզ և զուարթ առա-
ւօտներից մէկն էր: Արադածի դագաթից
արևը կամաց կամաց արձակում էր իւր
լուսոյ ճաճանչները, որոնք ընկնելով կանաչ-
ների վրայ, ոսկէզօծում էին նրանց, և նա-
յողն աչքերը շացնում էին: Իսկ Արադա-
ծը սպիտակ քողը երեօին առած՝ նայում
էր իր հովանաւորութեան յանձնուած հը-
նադարեան Շիրակին: Արդարև, տկամաց ից
այդ հսկայ ծերուկը մարդի ուշադրու-
թիւնը զրատում էր. այն ծերուկը, որ
մեր նախնեաց վանօրէից և մենաստան-
ների ապաստանարանն է եղել, և որը մեզ

տուել է բիւրաւոր քաջեր: Ահա այդ Արա-
գածի ստորտում Ա. քաղաքի արգաւանդ
և կանաչ արտերի մէջն էի, տեսարաններին
նայում ու զմայլուում էի: Շուրջս կրգում
էին բազմաթիւ քաղցրախօս թռչուններ,
բլոնք ճախրում էին անթիւ ու անհա-
մար գոյնզգոյն և անուշահոտ ծաղիկների
մէջ: Հրճուում էր նոյնպէս Շարայի հարա-
զատ ժառանգ Շիրակեցի, աշխատասէր
և անխուճ մշակը:

Կամենալով մասնակցել բնութեան
զուարճութիւններին՝ յարմար դասեցի ճա-
նապարհորդել դէպի հիւսիս-արևմուտք—
Մարմաշէն (Ղանլիճա): Ակսեցի ճա-
նապարհորդել. կէս ժամ անընդհատ
քայլելով՝ հասայ Ա. քաղաքի սահմանաքա-
րին, որին մեր ժողովուրդը անուանում է
Խաչ-քար կամ Խաչ-արձան: Ես մօտեցայ
այդ սրբութեանը. սիրտս սկսեց բնակա-

նից աւելի տխրել, կարծես նոր լողացի,
որ դա մեր մնացած անզին սրբութիւնն է:
Քարասիրտ մարդ պէտք է լինէր, որ այդ
յիշատակութեամբ չարտասուէր: Թէև
Խաչ-քարը մամուլապատ էր, բայց սրբոյն
Մերովբայ անմահ յիշատակաց հետքերը
լինելով, կարծես անուշահոտութիւն էր բու-
րում նրանից:

Բարեմաղթելով դրան հասաատու-
թիւն, հեռացայ Մինչդեռ ճանապարհին
տողորուում էի Խաչ-քարի յիշատակներով,
յանկարծ ոչ քս վեր բարձրացնելով դէպի
ձախակողմեան ձորակը, տեսայ նրա մէջ
աւերակների հետքեր: Քայլերս ուղղեցի
դէպի այդ աւերակները, մտածելով որ թեր-
ևս մի նշանաւոր յիշատակութիւն զանուի
նրանցում: Անցնելով օձապտոյտ նեղ ճա-
նապարհով՝ հասայ նրանց. բայց ափսոս,
ոչինչ չգտայ: Աւերակների մէջ տիրում էր
դերեզմանական լուծիուն. միայն երբեմն

այդ լուսթիւնը խանգարում էին չարագուշակ բուերի և այլ թուշոց ձայները: Ինձ մեծ վախ պատճառեց, երբ մի փլատակի տակից դուրս եկաւ մի այեղարդ Ֆիլահասակ ծերունի, ձեռին մի հովուական ցուպ: Մօտեցայ այդ ծերունուն և ողջունելով նրան, խնդրեցի մի տեղեկութիւն հաղորդել աւերակների մասին, եթէ գիտէ: Նա էլ պատմեց ժողովրդեան մէջ մնացած աւանդութիւնը: Նրա տակով՝ այդ աւերակները կոչուում են «Մուղանչաղրաղ», երեւի մի թուրք բռնակալի անունով: Կերունին երբ վերջացրեց իւր համարում պատմութիւնը, նրան շնորհակալութիւն յայտնելով՝ շարունակեցի ձանապարհս: Այդ աւերակներից քիչ հեռու՝ մի Խաչքար ևս կար կանգնած ժայռի վերայ, ճիշդ ձորի ափին. մօտեցայ նրան, բայց ոչինչ արձանագրութիւն չգտայ, բացի աննման քանդակագործութիւնից, որը մար-

դու աչքերը շլացնում է: Դարձեալ խորասուզուելով մտածութեան մէջ, մի խորին ա՛խ, քաշեցի և իջայ ձորը: Ծանապարհին պատահեցի այն ուխտատեղի գերեզմանին, որը անցեալ տարի քանդուել էր զիւղացիների ձեռքից: Գիւղացիք քանդել էին նրան, իբր նրա մէջ պահուած գանձերը ձեռք բերելու. բայց ի զո՛ր... Թափառական պարսիկ գերբեշները ժողովրդեան մէջ ներմուծել են այսպիսի մի թիւր կարծիք. որպէս թէ, գանձերը առհասարակ պահուած կը լինին գերեզմաններում: Նրանք գիտութեամբ մեր ժողովրդեան մոլորեցնում են, որպէս զի շատ մահաբաձաններ կործանուին իրանց ձեռքով:

Վերջապէս ձանապարհս շարունակելով՝ հասայ Մարմաշէն (Ղանլիճա) գիւղը, որը Վահրամ իշխանի յիշատակն է: Մտնելով գիւղ, առաջին գործս եղաւ գնալ եկեղեցի,

բայց եկեղեցին փակած էր և ժամակ ոչը
 խռմբում էր պատի տակ. ես ձայնեցի
 նրան և մտնելով եկեղեցի արթթեցի. խընդ-
 րեցի Աստծուն անշարժ և անսասան պա-
 ճել այսպիսի անմահ և թանկագին յիշա-
 տակները: Այնուհետև հեռացայ բարեկա-
 միս տունը:

Նյախ քան հեռանալս, իմ ուշադրու-
 թիւնս դրանցին մի խումբ զիւղացիք,
 որոնք կանգնած էին եկեղեցու պատի տակ
 և տաք տաք խօսում էին:

Ես կանգ առայ և սկսեցի հետաքրք-
 րութեամբ լսել նրանց խօսակցութիւնը:

Նրանց մէջ էր և զիւղի կարծիկ
 քիօխվէն. որը խօսում էր այսպէս:

— «Տղեք, վախժնա դութանոցի. ահան
 խոտհնձի պասը ելաւ. պըտի էս կիրակի
 ցորեկեաւ երթամ մեր ձորի արտը հեր-
 կելու. հրմա լըծկանս քիչա, դութանը չի

չալուրմիշ¹⁾ էնէ. մոտկամ²⁾ էլ չունիմ:
 Աարոսն ըսաւ օր, ես կուգամ իմ երկու
 լուծ եգներովս, հմա իմ պղտի տղէս դայ-
 իլ³⁾ չեղաւ, ըսաւ օր, ընտոնց լըծկանը
 շատ զպունա ու մեր հախախն⁴⁾ էլ զալ-
 պութէն կենէ, ընտուր էն զառղաշայ⁵⁾
 տղէն: Աղբեր իմ թքածը չեմ լեղէ, ինչ
 դուզէ էղնի, ես եօլայ կ'երթամ էն մարդու
 հետ: Խնամի կարապետ, դու էլ մեր քա-
 ւոր Բարսեղի հետ լծէ, էրկուսդ էլ խե-
 լըք մարդիկ էք, աղբեր, մեր դրաց ու-
 թիւնը շատ լաւա, ընչի՞ լաւ չեղնինք.
 բիրատիքս էլ մէ աղղից էնք. էն անհաւատ
 թուրքերը տեանըմ էք, ինչխնն իրարու
 պահպանում. մէկն օր, նեղութեան մէջա
 ընկնրմ, մէկելը էրթմա ընտուր էն նեղու-
 թիւնից ազատմա:

1) Շուռ տալ: 2) Ընկեր

3) Համաձայն: 4) Հերթ:

5) Չարածճի:

Տղէք, մեր զեղացոց իշխանները հըմա աղքատի արուն ծրծելով, մալ ու դովաթ են էվէլցընըմ: սօ, անխելքներ, ի՞նչ պըտի տանիք էս փուճ՝ աշխըբէն. սօ, աղբեր, ըսա հեշ չէ մէ երկուսին էլ չըրաղ¹⁾ էրէք, օր ձեր անուներն էլ երկրէ երկիր խօսան, ինչխօր մեր Զրախլեցի փայլհհհի հացը. օր դունից անցնող դարձողին ուտացընըմ էր. էն մարդը ի՞նչ տարաւ էս փուճ՝ աշխըբէն—մէ բարի անունըմ,— օր իրանից յեաւէ ելնեն իրան արդէքք ու թուները ու մէ բարեգործութիւն էլ ընտոնք ընեն: Մեր հըմկուայ զանկիները թէ ընտուր չը աեսան, հըմա ընչաքի էս օրս խօսըմ են ընտուր անունը. մեր մենծերն էլ ամեն վախտ յիշըմ են. թող ըաման մարդկանց օրինակ էղնի. հըմա չէ, մեր զանկիներու մալը սատանի փայ պըտի էղնի»:

1) Հողատարութեամբ բաղդաւորուած մարդ:

Քիօխլի խօսքը ընդմիջելով խնամի Կարախալը (այսպէս էր կոչուում քիօխլին), ասաց.

— «Սղբեր, մեր ի՞նչ բանն ա ուրիշին բանրասնք. մեր աչքի գերանը թողել ենք, ուրիշն աչքի չօփն ենք ման գայըմ, մենք մեր գործին աշխք: Մյ, աղբեր, էս քու առաջուայ խօսքիդ ի՞նչ ըսեմ. էրթանք դութանի թատարուք¹⁾ տեսննք, անմենքս մեղի հմար մօտկամ ձարենք: Տօ, ես էն սև հողի բարաքեաթին²⁾ մեռնեմ, օր մեր օր ու արեն ա. էրթանք մեր խամերը հերկենք, օր հաց դուս գայ. խօսալով մեր փորը՝ չի կշտանայ. աղբեր, էս քանի՞ տարիա, օր մենք դութան չենք լծէ, ընտուր մենք հացից կարուանք: Ղէհ, քեյէք աղէք, վով օր դութան պըտի լծէ, թող էրթայ հաճթները սարքէ.

1) Պատրաստութիւն:
2) Սըթիւնք:

վով օր էլ գութանի մօտեամբ չի էղնի, թող իրան չութը սարքէ: Աղբեր չթի հերկն էլ պակաս չէ գութանիցը. թէ օր լաւ ամակով վարես, գարնան հերկ թող էղնի էն գարնան զգզուն ¹⁾ արևը խարկէ ²⁾ կը թողնի, -սե բարութ կը շինէ: Կէհ, տղեք, քեկէք, էլ միք կայնի. մենք ըսման օր չենք կըրնայ ձեռք քցէ. թէ չէ էլի ձմեռը վըայ կ'ուզայ էլի կը մնանք մենք առանց հերկի»:

Այս խօսքերից յետոյ՝ խմբի միւս անգամները իրենց դրացի Կարապետի օգտակար խրատներին լսելով, խակոյն հեռացան գործի պատրաստութիւն տեսնելու:

Ես էլ գնացի բարեկամիս տունը: Երեկոյեան արևը արդէն մայր էր մանկելու. նրա ոսկեփայլ ձաձանչները ընկնելով

1) Տաք կամ ջնրմ, որը արևին է վերաբերում:

2) Այրել:

ամպերի շերտերի վերայ, նրանց դիւթական գոյն էին տալիս: Մի խօսքով այդ օրուայ վերջալոյսը ամսուուայ հրաշալի վերջալոյսների տիպար կարող էր համարուիլ. երբ մօտեցայ բարեկամիս դրանք, տան կրտուրից մի ահագին գամբու մոմուարով սկսեց վայր իջնել և դալ դէպի ինձ. որքան մօտեցաւ, այնքան բարձր սկսեց հաչել: Բարեկամս խակոյն դուրս վազեց և ինձ տեսնելով եկաւ մօտս, ուրախութեամբ ողջունելով իմ գալուստը՝ հրակերեց ինձ նըստեւ չարդախուժ և ասաց, -Բարեկամ, հմի էս գսի չարդողը շատ հով ա էղնրմ, քանի օր, էս գարնան շողերին ներսը շատ շօք ա էղնրմ»:

Համաձայնեցի. Ինձ պատուելու համար, նա գնաց մի գորդ բերեց քցեց թաղեքի վերայ, մի բարձ ևս բերեց և խնդրեց նստել: Յետոյ մօտենալով ինձ բարևեց, սեղ-

մելով ձեռքս, և ասաց.

— «Եհ, աղբեր, հլա դու բարով հաղար բարի եկար մեր տունը. ի՞նչխէք, լաւ էք, ընչի՞ հեչ չէք գալում էրթում: հալըը էրթըլով դալով բարեկամ են դառնում, դուք քանի էրթում ետասնում էք: Հըմա, չէ՛, հըմի սէրը սուրա դառել, արունը ջուր»:

Ես հարցրի բարեկամուհուս, մըբբումս ուր լինելը. նա պատասխանեց.

— «Տօ աղբեր, դու դիտես մեր գեղացոյ խասեաթը, ¹⁾ հմա գարունը բացուաւ չը բացուաւ թէէէ, հարս ու աղջիկ դուս են յենլում ընչարի էս վախար. հըմիկուսնից յետե էլ չեն կրնայ էրթայ հանդը ման գալու»:

Արդարեւ, Երեկոյեան մնաթը պատել էր աշխարհն, երբ մօրաքոյրս իւր աղջկայ հետ նոր տուն եկաւ: Հէնց որ ինձ տեսաւ, վա-

1) Բնաւորութիւն:

ղեց բարեւեց, և վայր իջեցնելով իւր շալակած նոր քաղած բանջարեղէնի կապոցը, դրեց իմ առաջ՝ ասելով.— «Տես ես դիտէի, որ դու պրտի մեր տունը գայիր, տիրացու ջան, ահան քեզի հըմար սինձ ու էրիժնակ իմ քաղել էս էլ մեր գեղացու հատիէնէ¹⁾»:

Այդ միջոցին բարեկամս հրամայեց իւր ինձ՝ ասելով.

— «Տօ, հաց բերէք, ախըր էս մարդը ճամբից ա էկէ, անօթի կ'եղնի. ի՞նչ կայ ուտելու»:

Այնք պատասխանեց.

— «Ինչ պրտի էղնի, գեղացու տուն, պասօր, քիչըմ աւելուկով ապուր կայ թընտիւրը, մէ քիչ էլ թաժայ դիս եմ խաշել: Էհ ի՞նչ պրտի էղնի. քաղքցի չենք, որ չայն ու դոյճէն ամեն սըհաթ օժաղի վրայ էղնի. մերն էլ ապուրն ա»:

1) Չը դանուող բանս

184
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ՄԱՍԻՍԻ
ԳՐԱԳԻՏՈՒ
ՄԱՍԻՍԻ
ԳՐԱԳԻՏՈՒ

Մարդը հեղնորէն ասաց.

— «Ըտով Գարանը պսակ չե երթայ. այ կնիկ, յեղե, յեղե, մէ քանի հաւկթով ձուածեղ էրս»:

Կինը մի առանձին հայացք ձգելով մարդուն պատասխանեց.

— «Քա մարդ, չէ՞ ասըր էսօր ուրբաթ ա խօ պասերդ ուտելու չէք»:

Մարդն ասաց.

— «Բան չկայ, այ կնիկ, էսօր էլ թող ըման երթայ. մենք էլ էս բարեկամիս ջրովը կը խաշուինք. այ կնիկ, դու գիտես օր ես պաս չէ, ժում էլ շատ եմ պահմ, տօ միտքդ չէ՞ օր ես քեզն թարիֆէի ¹⁾ էնրմ իմ ազապ վախտուլաս բաները»:

Յետոյ դառնալով ինձ, ասաց.

— «Բարեկամ, ես էն սուրբ Սարգըսոյ սաղ

1) Պատմութիւն:

շարաթը ժում էի պահմ ուրբաթ իրի- կունն էլ, աղե բըլեթ ուտրմ ու առանց ջուր խմելու քնմ էի, թէ տեսնիմ-նր աղջինն ա ընձի ջուր տալրմ: Քանի տարի էդ շարաթը ժում էի պահմ, բան չէի տեսնրմ. տօ այլեր, Բէրութովը կրու- ուի տարին էլ պահեցի, էլե աղե բլեթ կերայ ու քնոյ, գիշերը երազխա մէկ էլ տեսնիմ մի բոյով աղջեկ թուխ աչքերով մաղերը տէյ կրննիներին էր ծեծրմ: Հրմա երեսի վրնն էլ մէ խաչ կար. ընձի ջուր տուաւ խմեցի, ընտից մէ քանի օր յետև հերո գնաց քաղաք. դու մի՛ ըսէ ընձի ընտեղ նշանելու ա գնացէ: Մէկ էլ տեսնիմ էքսի օրը ելաւ եկաւ. ընձի ըսաւ. So, դեադա, յեղե գնա մէ քաղաք բեռուդ քո- վը, բան պըտի ըսէ քեզի. — էն սըհաթին ես կուայեցի ¹⁾ թէ ընձի նշանած կեղնի հերս. էման ուրխացոյ օր, հօրս խօսքի

1) Նկատել:

վրեն էլ հետաց չկար ուրախութանս. Էն սհաթին յեկոյ ընկոյ ճամբոյ. հմտ էման գնացի օր, հե շիմոցոյ: Սէկ էլ էն տեսայ, օր քեռանցս առնն եմ: Քեռիս ընձի օր տեսաւ, իւրեղը լոյ ըսաւ. — «Տ, բարձր կեղեւ նքա, բարձր գալըդ ըստի էդնի. դէ՛հ քեղէ տուն». Ես ըսի. — է, Չեմ գոյ քեռի կուշանամ. ընձի ի՞նչ պրտի ըսես, ըսա՛ օր ես թեղքմ գեղ պրտի կրթամ, մարի աղաթին ¹⁾ հասնիմ. մարին աշոգ չունինք, հերս մենձ մարդ ա. մէկ էլ ընտար ազեաթ չկնի: Քեռիս ըսաւ. — «Ի՛նչ լաւ, քեղէ, տեղ պրտի էթմա՛ք»: ըսաւ, ու տարաւ ընձի հետը. գնացինք մէ փոս տունըս մասնք. Էն սրհաթին մեզի նստեցրին աթոսքների վրայ. քեռիս մէ ջուր ուզեց. մէկէլ մէ սիրուն աղջիկ սուղեն բռնած մօտեցրաւ քեռոս. ես էլ աչքիս պոչով աչեցի աղջկոյ կրեսին. աօ ի՞նչ...

1) Մալի կերակուր:

Էն դիշերու այ աղջիկը, օր ընձի ջուր տուաւ. չէ, քիչմ ընտեղ նստանք ու դուս կկանք: Արթըղ քեռիս ընձի ըսաւ. — «Գիտես պանրի տէրն էր, տօ», ես ըսի. — Քեռի, ի՞նչ պանրի տէր. — Էն էլ ըսաւ. — Չիտես, կեռան, տներանցդ տունն ա. Էն ջուր բերող աղջիկն էլ քու նշանածդ ա, ես քեղի բերի, օր տներանքդ տեսնին. ըսի. — տօ քեռի, վալլա ¹⁾ էտիկ էն դիշերուայ աղջիկն ա, օր էրագիս ընձի ջուր տուաւ, երեսի խայէն ճանցայ: —

Դեռ բարեկամս իւր խօսքը շարունակում էր, երբ ընթրիքը բերին: (Ընթրիքը նահապետական էր) Ընթրելուց յետոյ բարեկամս դարձեալ ձեռքը մեկնեց և ասաց:

— «Բարով եկար, աղբեր, իմ աչքին, իմ կրեսին. թողութիւն էրս, տունը քուկդ ա,

1) Աստուած է վկայ:

մեր զուտուրին ¹⁾ մի մնայ»:

Ես փոխադարձաբար նրան շնորհակալութիւն յայտնեցի և հեռացայ սեղանից: Ընթրիքից յետոյ բերին թեյ. բաժակները դրուած էին պղնձեայ սիւստեղի վերայ, որը դործ են ածում և փլափի համար: Թեյից յետոյ բարեկամս հետ շատ բաների վերայ խօսեցինք. ի մեջի այլոց և հացի սղութեան վերայ: Այդ մասին բարեկամ ինձ սկսեց պատմել թէ-ինչից է, որ այս երկու տարի է հացը թանդ է լինում: Նա սասց.

— «Աղբեր, էս երկու տարի ա, օր անձրևը իրան վախտին չի գալըմ... իլլաքի էս տարի անձրևի երես չտեսանք. աղբեր, ի՞նչ մատաղ անել... ի՞նչ թուրքերու դուռներէն քեալա հանել սւ բերել ջուրը քցել. էլ տէրտէրի կրնկայ բաթաթը ջուրը դնել...»

1) Պակասութիւն:

խուլիսա, ¹⁾ չեղաւ ու ու չեղաւ. վերջը բերինք մեր մենձ տէրտէրի ու պղտի տէրտէրի իրեցկընկերտիքը, եղներու պէս լուծը դրինք օւսերին, ու չութը կապեցինք լուծից, տարանք քցեցինք մեր քովի յառուի մէջ. քեհի կրնիկն էլ մաճիցը բռնած ըսկսեց ջուրը վարիլ մէ երկու. թեւ. էտ օրն էլ անձրև չեկաւ: Տեսանք չի եղնի, բերինք պուրպատիկին սարքեցինք ու երկու պղտի աղջկայ ձեռ տուինք, օր տընէ տուն պրտրտուին. սօ աղբեր, ում դուռն օրա դընացին, անմէքը մէկ մէկ թաս ջուր լըցին ըտոնց վրեքը, ալուր ու եղ էր օր թօփի էրին... էդ աղջկները էղան օր, օղորդ պուրպատիկ: Թօփ երած եղնու ալուրը էն սըհաթին ծակեցինք ու տարանք մոմի տըւինք, մեր աղի հետ զրկեցինք շէկաւետրնին. աղբեր, իմ աչքիս տեսն ա, տղնն հըլա աւտաս չէր հասէ աւետրնի

1) Վերջապէս:

քովը, մէկ էլ Ալազեադու ¹⁾ զբլխէն մէ սև
 պզտի ամպմ գուս եկաւ. բոտկց մէ
 քիչոմ ետև անձրևը կաթկթաց, տէյ քիչի
 դրոնէն հասայ մեր տունը, ես էլ պուր-
 պատիկ դառայ: Աղբեր, հիմիկուայ մեր
 ջահէնները բտման բանի շատ չին հաւա-
 տում. ոնչ ցանքի վախտը ցորեն օրհնել կայ,
 ոնչ էլ առաջուան պէս սերմը գետին
 քցողը դոտկի մէջը ցորեն կը ծլէ. ամմեն
 խերու բարաքեաթն էլ փախել ա. ես իմ աչ-
 քովս անսելեմ, էլ ընչի չհաւատամ բու-
 ման բաների: Ինչևօր էս գարնան դըլօխ
 մեր տերտերը գրի էր աչէ, ըսել էր օր չո-
 րային կեդնի էս ամբի, օղորթ օր, էման
 եղաւ: Չէ, չէ, էս քանի օրուայ անձրև-
 ները շիտկեցին օրհնեալ է Աստուած, էս
 էրիօրուայ անձրևը թէ չ գար նա, էլ դէ-
 րընդի չէր բռնէ. չորնար զեանին կը կը-
 պնէր. աղբեր, մեքնէլ հացն ա, առանց

1) Արազած:

հացի մեռածն ենք:

Տեսնելով, օր բարեկամն նախապաշար-
 մունքի հետ սերտ բարեկամ է, սկսեցի
 ննջալ: Բարեկամն հտակոցաւ իմ ձանձրոյթս
 և ասաց.

— Աղբեր, քունդ տանըմա... դէհ,
 տեղ բերէք, այ կնիկ»: Անկողնս ձգուեց
 և ես պառկեցի: Ինձ մօտ բարեկամն ձէթի
 ձրազ գնելով և «բարի զիշեր» ասելով,
 հեռացաւ: Նրա հեռանալը և իմ խրոմ-
 փալը մէկ եղաւ:

Թէ որքան էի քնել, ինձ անյայտ էր.
 միօյն աչքերս բաց արի և պետայ, որ
 արդէն մօտէ ձաշին: Սմանելով այդքան եր-
 կար քնելուց, իսկոյն անկոյնիցս վեր կացայ,
 լուացուեցի և զուարճախօսութիւններ ա-
 նելով բարեկամիս հետ՝ նախաձաշեցինք: Եր-
 կու օր մնացի բարեկամիս ամսը և լա-
 հիւրասիրութիւն դտայ, ինչպէս առհասարակ

րակ հայի սովորութիւնն է հիւրասիրել: Եթէ իմ տեղ լինիր մի ուրիշ օտար մարդ, դարձեալ նոյնը կը գտնէր: Նրորդ օրը ճաշեց յետոյ, նոյն գիւղացիք որոնք եկեղեցու պատի տակ հաւաքուած խօսում էին, գութանները լծած քաշում էին դաշտը: Հետաքրքրուեցի տեսնել թէ արդեօք ի՞նչպէս են սկսում վարը, կամ որքան եղներով և այլն. մանաւանդ նրանց հետ մասնակցելու էր և իմ բարեկամը: Յայանելով շնորհակալութիւնս մօրաբլօջս, հետեւեցի բարեկամիս գութանին: Գութանները գնում էին ձիշգ իմ ճանապարհով, գէպի Ա. քաղաքը: Օղը մեղմ էր և զով մեր գութանաւորները սայլերը ճռճռացնելով առաջ էին գնում. մօտ մի ժամ յետոյ, հասանք որոշած արտը: Նրանք սկսեցին գութանի գործիքները սայլերի վրայից վայր իջեցնել: Առոյգ և աշխատասէր մաճկալը հրաման արձակեց միւսներին, ասելով:—

— «Դէհ, տղեք, էլ միք աշէ, ջամբարակի ¹⁾ կօշը ²⁾ քցէք, կօտանը ³⁾ ծերատանը ⁴⁾ տարէք գցէք. խարազանը ⁵⁾ բնատէնի ⁶⁾ իջկիլնիլը ⁷⁾ ղարիէք, գութանը սարվաղ ⁸⁾ էրէք:

Մաճկալի ⁹⁾ հրամանը լսելով, իսկոյն հոտաղները ¹⁰⁾ խառնուեցան իրար, ամենքը

- 1) Եղծայ որով կապում են խարազանը:
- 2) Մի մեծ երկաթէ օղակ է մի կողմը բաց, սրը ձգում են կօտան անուանեալ սեպին:
- 3) Գութանի վերայ ամբարձած ամուր փայտից մի փոքրիկ սեպ:
- 4) Մի փոքրիկ շղծայ աւելացրած բնատէնի վերայ:
- 5) Մի հաստ փայտ որի երկու գլուխները անցկացրած է երկու անիւները և մի երկար փայտ առաջից:
- 6) Երկար շղծայ որից լծում են տասը լուծ եղներ:
- 7) Ամբարձիչ փայտից շինած սեպ, սրը դարկում են շղծայի օղակի մէջ և որից կապում են մէկ զոյգ եղներին լուծը:
- 8) Պատրաստէք:
- 9) Գութանաւորի գլխաւոր անդամ:
- 10) Գութանի ծառայող:

մի մի եղանակն ականջից բռնած մտեցրին
 քութանին, լծները դրին վզերին և սամօ-
 տեքը կապեցին: Արդէն պատրաստ էր
 դուժմանը:

Հոտաղներից ամենամեծը այսպէս ձայ-
 նեց:

— «Խաչօ ապեր, քշենք. բիրադէքս էլ
 լծեցինք». բայց պատասխան տուող չեղաւ.
 Մեր հոտաղները անյագ կերպով հաշուում
 էին բոգները, և որքան հնարաւոր էր,
 աշխատում էին շուտ դործի կանգնել որ-
 պէս զի դուժմանի սուր խոփով պատռեն
 սև հողի կուրծքը: Թէ արդեօք ինչո՞ւ մաճ-
 կալ Խաչօն հոտաղին չպատասխանեց, այդ
 յետոյ յայանուեց:— Նա դուժմանից փոքր ինչ
 հեռանալով՝ ծնկաջոք աղօթք էր արել առ
 Աստուած, իւրեանց դործի աջողութեան
 համար, և աղօթքը վերջոյցնելուց յետոյ՝
 եկաւ դուժմանի մաճը բռնեց և երեսը

խաչակնքելով, տասց.

— «Ե՛ս Տէր Ասուած, դէ՛հ տղե՛ք, քշեցէ՛ք,
 ձեզի դուրբան, թո՛ղ դօսարը ¹⁾ ինզոյ,
 դուշմանը տրաքի: Նս խնդրել էի Ասասնից
 էնքան իմ հողիս չառնի, որ մէկ էլ գու-
 թմանի մաճը բռնէի, նոր իմ ամանաթս
 առնէր: Հիմի Ասուած իմ ձենս լսել էր, որ
 էս օրուան հասցրաւ ինձի, որ հիմիէլ մեռ-
 նեմ հէչ բանից կարօտով չեմ մնայ. զերեզ-
 մնիս մէջ յուհասթ ²⁾ կը պառկիմ. իմ
 մեռնելէս յետև էլ թող զըջաղ էղնին իրանց
 հօր տեղ կայնին ու իրանց հօր օջաղի մուխը
 չկտրեն, որ դուշմանը վրեքը չխնդացնեն:
 Նս Ասասնից խնդրեմ, որ իմ ամանաթս
 բանի ³⁾ մէջ առնի: Տղե՛ք, անբան մարդիկ
 ուրիշի դռներից հաց ուղեւրով են ապրում.
 աղբեր, Ասուած մարդու տուելա ձեռ, ոտ,
 աչք, բերան ու խելք. ընչև ուրիշի մուն-

1) Բարեկամ: 2) Հանգիստ: 3) Գործ, աշխատութիւն:

նաթով ¹⁾ ապրեն. դէհ, տղեք քէքք, դլսի
յելանք, դառէք միջակին²⁾):»

Իսկոյն մեր դառնալու ծը- ³⁾ հօրէք հօ-
տաղը իւր ճարպիկութեամբ ծոնց եզնե-
րը դէպի միջակը. միւս հօտադներն էլ հե-
տեւեցին նրան: Մեր մաճկալը դարձեալ
սկսեց քաջալերական խօսքեր ասել հօտադ-
ներին: Օրինակ.

— «Դէ, տղեք ջան, քշեցէք, էրկու
թև էլ էրթանք ու մալը թողնենք. եզնարած-
ները յնչի՞ ուշացան չեկան, չխտն օր նոր
գործ դրած օրը յիրեք թէ չորս թև գնա-
ցինք, կը թողնենք:»

Խօսքը բերանն էր, երբ եզնարածները
վրայ հասան և ձայնեցին.—

— «Բարի աջողում, Խաչօ աղբեր:»

1) Երակտաւ.օ: 2) Երկու մշակուած արտի մէջ
տեղ մնացած անմշակ տեղ: 3) Ամենապեր-
ջին հօտադ:

— Սսծու բարի՛ն... Գեվօ, պատաս-
խանեց մաճկալը.—

— «Ստուած յաջողութիւն տայ, Ասու-
ած անքեատար¹⁾ պահէ. դու շմնի սրտով
չէնէ:»

Այս խօսքերից յետոյ, եզնարածը մօտե-
ցաւ Խորագանի հօտադին մի կողմ հրեց
և նստելով առիւծի նման դոմէշներին լծին,
սկսեց քաղցր ձայնով դու թանին գովել
հետեւեա կերպով:—

Գու թան, քեզի եաւաշ գովամ,
Գու ամակը վեր չլուամ,
Ղուրբան էզնիմ ես քու խօսիկդ,
Սախագէլիդ, 2) լառատամիկ: 3)

Գու ծուռ էշդ 4) շատ բան կ'էնէ,
Թեւ մաճդ շատ անդին է,

1) Անվնաս 2) Փոքրիկ երկաթէ բահ, սրով
խտակում են դու թանը ամեն մի շեքալը
դուրս ելնելիս: 3) Փայտեց շնուած գործիք,
որի վերայ թուին է ամրացրած: 4) Մուռ

Ձեռքդ եւ օսկուց լաւ է,
Ղալիմ գետնները կը ձեւէ:

Օխտը տարին մէ անգամ,
Խոխդ օսկի ա կտրում,
Յռանջպարհն սև օրից,
Ազատում ես դարտերից:

Պօտուռ գոմէշ, չափուկ գինս,
Ղաշխաջ գետակից չետ մէ մնաս,
Քաշէ լուծդ քո շինքիդ,
Օր չհանեմ ես քու կաշիդ:

Խելացի կգնարած Գեղօն իրանից էր
ատում այս տեսակ բանաստեղծութիւններ.
Նրբ նա իւր այս երգը վերջացրեց, ձեռ-
ի հաստ փայտը բարձրացնելով, ասաց.

— «Դէհ, տղէք ջան, չտփուկ բռէք,
մէ թեւ էլ էրթանք ու թողնենք: Լծկանը
մեղք ա, տաննք իմ ըսած խոտոտ մի-
ջակները արծեցնենք, քանի ուրիշ գու-

փայտը, որ գութանի բոլոր անդամները նը-
րա վերայ է ամրացրած:

Թանաւորի մալը չէ գնացել»

Այս խօսքերից յետոյ, ձեռքի փայտով
երկու անգամ խփելն ու տեղ հասնելը մէկ
եղաւ. բայց տարաբաղդաբար հասնելուն
պէս յանկարծ գութանը կտորուեց: Հէնց
այն րոպէին մեր մաճկալի ձեռքերը թու-
լացան. նա դառնալով դէպի հօտաղները
կցկտուր ձայնով նրանց ասաց:—

«Ե... կայնէք... գութանի էշը կոտ-
րուաւ բկէն հետ. թողէք մալը. Ասուած
բարին կատարէ, հմա գէշ զրկցի լուսը
քօռնայ...: Բսելնն, օր յաչքը մարդ կը տը-
րաքնցնէ, ես չէի հաւատմ, հմա ըստից
յետև ես կը հաւատամ օր գէշ յաչքը
ինչ ըսես կէնէ: Են գեօռպէ գեօռ Մա-
տօն դուռը կայնած մեղի էր աշմ. մտքիցս
անցաւ՝ ըսի ես ընձի. — քեաշկա¹⁾ գու-
թանը գուռ. չգնէի, տէյ էդ գուռպէ գեօռը

1) Նք անի թէ:

տուն մանէր, յետև մեր թատարուքը տեսնէինք: Ասանից բարի, դէհ, աղեք, մալ տարէք լաւ կշտացրէք»:

Եղնաբաճները տաւարը քշեցին դէպի Կեփոյի ցոյց տուած միջոցները արածացնելու. իսկ մաճկալը սկսեց իւր կօրած գութանը շինել, որպէս զի գործը յետաձգուի: Նս նրան յաջողութիւն մաղթելով՝ հեռացայ: Գութանի լծած ժամանակը թուեցի զոյգերը: Բնդամենը երկու (լուծ) զոյգ գոմէշ էին և ութ զոյգ եզ: Գութանի մօտ լծուած առաջին զոյգը կոչուում էր խարազան. երկորդ զոյգը՝ զարաղայեշ, առաջին և երրորդ զոյգը եզներ էին. զբանց առաջը՝ եկրորդ և չորրորդը գոմէշներ: Մնացեալ զոյգերն ևս առանձին անուն էին կրում. օրինակ զեօպակի, ինձորայլուծ, զառնալուծ, և ին. գութանի կառավարողները տասը հոգի էին:

Գութանն այնպիսի տպաւորութիւն թողեց ինձ վերայ, որ հազիւ թէ կարողա-

նում էի հեռանալ նրանից: Նս ճանապարհըս շարունակեցի դէպի քաղաք, բայց այնքան խորասուզուած էի մտածութեան մէջ, որ ժամեր էին անցկացել և դեռ ճանապարհս կէս չէր եղել շնորհիւ իմ յամբ քայլուածքիս: Մտածութեանս օգնում էր և շուրջս պատած խորին լուսթիւնը: Վերջապէս մտածութիւններիցս սթափեցրեց արծաթափայլ լուսինը, որը իւր համեստ դէմքը երևացրեց՝ յանկարծ ամպի տակից: Նս դնում էի դէպի արևելք, որով և մինչև քաղաք հասնելս պիտի մտիթարուէի լուսնով, այս զգացի և ուրախացայ, բայց անչափ եղաւ իմ տխրութիւնս, երբ յանկարծ լուսինը իւր դէմքը ծածկեց ինձանից քօղարկուելով սև ամպով: Բաւական սպասեցի որպէս զի նս ամպի տակից դուրս գայ, բայց նա չերևաց. դուցէ տըխուր է, մտածեցի ես և յուսահատուելով ուղղեցի նրան հետևեալ խօսքերը: —

Ո՛վ լուսին լուսին, ճրագ երկնացին,
Ինչո՞ւ ես տխուր, ի՞նչ կաք քո սրտում,
Մթթէ տխուր ես ամենքի աչքին,
Թէ միայն ինձ ես այսպէս երևում:

Լուսաւիալ գէմքիդ վրայ սև քողով,
Փածկել են անդուլթ չար ոգիները,
Թէ քեզ խաբել են սուտ խոստումներով,
Որ կտրես մարդկանց միջէն քո սէրը:

Ո՛հ, դիտե՛ս ինչպէս է սիրոս աչրուում,
Նրջ քո խռովուած գէմքդ եմ տեսնում,
Ինչո՞ւ ես թագցնում այդ քո երեսդ,
Ո՛ւմ պիտի չայտնես քո անկեղծ սէրդ:

Դէ՛հ, ել՛ը, ել՛ը սև ամպի տակից,
Պատուէ, դուս արի, կուրծքը երկնացին,
Զարթնի թող նախանձ ոգին խոր քնից,
Տեսնէ՛ քո լոյսդ ընկած մեր երկրին:

Լուսինը ցոլաց, գնաց վրդովուած,
Կարծես մեղանից շատ էր խռովուած,
Գնաց հեռացաւ, ոչինչ չխօսեց,
Իւր ատուր գէմքը ամպերով ծածկեց:

Այս խօսքերից յետոյ մի քիչ էլ սպա-

սեցի լուսին. բայց նա չերևաց. ուստի
սաստիկ տխրած սկսեցի շարունակել ճա-
նապարհս:

Ճանապարհից փոքրինչ հեռու՝ նկատե-
ցի կրակ, երևի, ասացի, եղնարածներ կը-
լինին. մօտեցայ նրանց և տեսայ որ երեք
սոււարարածներ բոլորուել են կրակի շուր-
ջը և խօսում են: Բարև տուի նրանց
և նստայ կանաչ խոտաւէտ գետնի վերայ,
և սկսեցի լսել նրանց խօսակցութիւնը:
Նրանցից մի՛ր գառնալով դէպի իւր ընկերը
ասաց.

— «Տօ՛, Յակօ, զայդով բանբմ՝ ըսա յան-
կաջ էննք, տես, էս աղբերս էլ մեզի ըն-
կեր էղաւ»:

Յակօն սկսեց խօսել.

— «Տօ՛, Մկօ, հերու մեր հետը չէ՞ իր
Ախլըխայ էրթըուս:

Մկօն պատասխանեց. —

Ո՛վ լուսին լուսին, ճրագ երկնային,
 Ինչո՞ւ ես տխուր, թնջ կաչ քո սրտում,
 Մթթէ տխուր ես ամենքն աչքին,
 Թէ միայն ինձ եւ այսպէս երևում:

Լուսափայլ դէմքիդ վրայ սև քողով,
 Ծածկել են անդուծ չար ոգիները,
 Թէ՛ քեզ խաբել են սուտ խոստումներով,
 Որ կտրես մարդկանց մեջէն քո սէրը:

Ո՛հ, դիտեն ինչպէս է սիրոս աչբուում,
 Երբ քո խռովումս դէմքդ եմ տեսնում,
 Ինչո՞ւ ես թագցնում այդ քո երեսդ,
 Ո՞ւմ պիտի չայտնես քո անկեղծ սէրը:

Դէ՛հ, ել՛ըր, ել՛ըր սև ամպի տակից,
 Պատուէ, դուս արի, կուրծքը երկնային,
 Զարթնի թող նախանձ ոգին խոր քնից,
 Տեսնէ՛ քո լոյսը ընկած մեր երկրին:

Լուսինը ցոլաց, գնաց վրդովումս,
 Կարծես մեղանից շատ էր խռովումս,
 Գնաց հեռացաւ, ոչինչ չխօսեց,
 Իւր ականք դէմքը ամպերով ծածկեց:

Ս,ս խօսքերից յետոյ մի քիչ էլ սպա-

սեցի լուսնին. բայց նա չերևաց. ուստի
 սասախկ տխրած սխեցի շարունակել ճա-
 նապարհս:

Ճանապարհից փոքրինչ հեռու՝ նկատե-
 ցի կրակ, երևի, ասացի, եղնարածներ կը-
 լինին. մծտեցոյ նրանց և տեսայ որ երեք
 տաւարարածներ բոլորուել են կրակի շուր-
 ջը և խօսում են: Բարև տուի նրանց
 և նստայ կանաչ խոտաւէտ գետնի վերայ,
 և սխեցի լսել նրանց խօսակցութիւնը:
 Նրանցից մի՛ը գտունալով դէպի իւր ընկերը
 ասաց.

— «Տօ՛, Յակօ, դայդով բանըմ՛ ըսա յան-
 կաջ էնենք, տես, էս աղբերս էլ մեզի ըն-
 կեր էղաւ»:

Յակօն սխեց խօսել:

— «Տօ՛, Մկօ, հերու մեր հեար չէ՞իր
 Ս[ւրը]սոյ էրթլումս:

Մկօն պատասխանեց. —

— «Զէ, Յակօ ջան»:

Յակօն ասաց. —

— «Ինչ լաւ օր չկայիր մեզի հետ: Տօ, գէղեցն օր ելանք տէ յձօր մեր սինոռ բաշը ¹⁾ գնացինք, իմ սէլիս սանին կոտորաւ: Յս ընտեղ ըսի ընկերներուս թէ տղէք, էս լաւ նշան չէր: Էն սհաթին մեր մշկին զըկեցի անէն սանիմ բերաւ զարկեցի ու քշեցի էլի տղոցը հասայ: Գնացի օր տըղէքը թողելեն գեղի կալերու պատի տակը՝ ես էլ թողի ու կոներիս կոտորեցից չուանտլ կապեցի սէլի ղօլերից, օր շեղնի թէ քաշուին: Տղէքը էկան իմ գլխիս թօփ էղան. ու ըսին.

— «Դէհ, Յակօ ջան, մեզի ինչ պըտի ուտեցնես էս յիրիկուն. — ես էլ ըսի օր լաւ փոխեցի լաշիլ: Էն սհաթին օջախը վառեցի թիթենով, ջուրը պղնձով դրի

1) Սահմանադուխ:

վրէն. տօ, ինչքան օր մենք ըստեղ էկել ենք, էտքան հինգ բաշեց, չեփաւ մեր խաշիլը ջուրը, զիտես թէ լուսահողի Նիրինի տըլորը դառաւ. չէ, չէ, փչելով-փչելով ջուրը կփեցինք. փոխինդը վոյ տու ու մեր մեծ գշի ¹⁾ մէջը քի, եղն էլ պուլլիկի ²⁾ միջէն գըղով հանեցի խաշիլը վոյ դրի, ու ըսի. — դէհ, տղէք, կերէք հալալ էղնի խաշիլը ձեզի: Զէ... տղէքը էման լափեցին գուշը, օր քիչ մնաց շնտղը միջէն հանէին: Տեսած լաւ օրերս էն յիրիկունը էղաւ: Տէյ էրթալ-գալերս 15 օր քաշեց. էման ետալարիլ ³⁾ էղաւ, օր Ասուած խնայէ. Տօ, Մկծ, մէ յիրիկունմ հեչ տեղ չկար, օր քնէինք. զիշերուայ սաղաղը ⁴⁾ մարդու միսը վըէն փշաքաղմ էր. տեղ չկար օր հեչ չէ մարդ կրակ էնէր, հեչ չէ մէ քանի

1) Փայտէ աման, որի մէջ կերակուր են ուտում: 2) Փոքրիկ խեցաման: 3) Անձրեակցին: 4) Պաղ քամի:

քար տաքցնէի դօշևս դնէի, բալքի ջանս տաքնար: Տէյօր էն գիշերը լուս հաննցինք, մերն էլ մեզն հասաւ: Ասուած էլ ըամանն օր չտեսցնէ մեզի. քանի իմ միտքս ընկնամ գիշերուայ ցուրար, միսս վրէս դողմ ա:

«Տօ, աղբեր, մեր ցաւը մեզն հերիք չէր, եդ դալուս Խըրթզու ձորը էկանք, ըսին տղեքն օր, էրթանք տանձ ու խնձոր առնենք. չէ... գնացինք բաղերը մտանք սէլերը թողինք բաղի պտտի տակը. էն սհատին բաղբանջին էկաւ մեզն բարևեց ու հարցրեց թէ,

«Ի՞նչ կ'ուզէք»:

— Մենք էլ ըսինք, տանձ ու խնձոր: Ինչ օրա, էդ մարդու հետ գնացինք բաղի մէջ առանք մեր սէլերու բեռը թմամեցինք, ետ դառանք էկանք սէլերու քովը, տեսայ իմ էն ջըղալ ¹⁾ կարմիր եզը չկայ, սօ ինչ

1) Անու պողեր:

էղաւ եղա: Չես ըսէ, կ'երթայ փշատի ծառը ուտելու, ընտոնք էլ կըբռնեն: Տօ, խօ մենակ ընտեղ չէր. տէյ էրթալ գալերս հազար դօռու զչի ¹⁾ հետ կուռանք. չէ, չէ, դաւով դառապով առանք եղը. հմա յիրէք մանէթս գնաց: Տօ գիտե՞ս էն Խըրթզու լազերն էլ պակաս չեն մեր թարափի թարափամէքէն: Մկօ ջան, ի՞նչ զըլտիդ ցաւցրնեմ, խուլայսա, էկանք ²⁾ տուն հասանք, ձանպէն հոտաղիս վրից էլ սէլը անցաւ, հմա փառք Աստու, նայսէմ թի ի դըլտը բերծեց: Տօ հէր օրհնած, չլա հարցու, թէ ի՞նչ բերինք տանը հինգ օրուայ մէջը. էրկօ սէլով բերածս էղաւ թէ ըստեղաց քիրէն թէ ընտից բերած տանձ ու խնձորն աշխատանքս ալայը ²⁾ տասը մանէթ, մէ ջուխզմ էլ մօրս բաբուջ: Տօ տղպեր, դեղացին օր փօղ շատ չունենայ, ի՞նչ պտի ապրի. ըհան ինչխօր մենք արտի հը-

1) Աղղի պահապան: 2) Բզնամենը:

մար իրար ենք ջարդմը ցանքի վախտը: Միօ ջան, մեր դեադին աշէ, խօ չի քնէ, մալն էլ լաւ կշտացաւ. տիեա կշեռքն էլ էկէլ ա թօփ ասողն տեղը. աղբեր, եաւաշ եաւաշ մտլը եա դարձնենք, աէյ գուլթանի քովը հասնինք կէս դիշեր կէդնի. լծելու վախտին կը հասցնենք. յնչի յուշացնենք որ մեր վրայ խօսայ Սաքօ աբերը»:

Այս ասելով նրանք աաւարը քշեցին դէպի գուլթանը: Ես էլ տեսայ որ իմ ճանապարհովս են գնում, հետեւեցի նրանց:

Ճանապարհին ես մտածում էի և պատկերացնում մտքիս մէջ Յակօյի ճանապարհորդական աղղու պատմութիւնը, Նկորազրութիւնը, երբ յանկարծ ձայն հասաւ ականջիս: «Ոհան մալը էկու», ձայնողն էր մի կարճահասակ մարդ, որը երևի դրանց առաջնորդն էր կամ մաճկալը: Նա հարցրեց.

— «Է՛, տղեք ջան, մալը լաւ կշտա-

ցրէք, հրմայ ապրիք, լաւ վախտին հասցրէք»:

— «Յեոյ ձեռքը բարձրացնելով դէպի կշեռք կոչուած աստղը, որը մեր ժողովդդեան համար ժամացոյցի տեղ է ծառայում գիշեր ժամանակ և սասց»

— «Դէհ, տղեք ջան, տեսէք կշեռքը տուր է հասել, վախտ ա, էլ միք աշէ, քանի մեր քաւոր Սաքոյի գուլթանը չի լրծուել».

Հոտաղները խկոյն անսալով մաճկալի, հրամանին, լծեցին. մաճկալը ձայնեց.

«Դէհ տղեք, մալը ժաժ տուէք»:

Բոլորը սկսեցին ձայն տալ միաբերան և քաջալերել եզներին կամ գոմէշներին. և գուլթանը հսկայաբար պատուում էր սեհօյը: Բաւական վտրելուց յետոյ՝ լոյսը բացուելուն մօտեցաւ. մեր հոտաղները տեսնելով, որ մօտեցաւ հանգստանալու ժամանակը, լնդրեցին մաճկալին, որպէս զի

Հոռովեւ տայ: Մաճկալը սկսեց երգել այսպէս:

Իռւոր լուսացաւ,
Բարին շատացաւ,
Ո՛վ սուրբ Գրեգոր,
Տուր մեզի լաւ օր,
Հնչ հոռովեւ, հնչ:

Իսկոյն հոտաղներն էլ ոկսեցին մաճկալի հետ ձայնակից լինել և հոռովեւ տալ, ասելով— «նյ հոռովէ էլ հա՛հ...յ, հօ՛ հօ՛ հօ՛ հոյ՛ հոյ՛ հոյ՛ հոյ՛»:

Յետոյ դարձան մաճկալին խնդրեցին՝ ասելով:

Սաքօ աբեր, մէկէլ ըսես... ձէնդ հըլա լաւ ա, իմացողի քէֆը գալում ա, ըսա՛ օր հաւասով քշենք հորիքը»:

— «Ըսեմ, բալէք ջան, ըսեմ». ասելով, սկսեց Սաքօն երգել այսպէս:—

Վարենք, վար էնենք,
Դուշմանին դարտ էնենք,
Յակը լալըմ ա,
Մեծակին գալմ ա,
Հնչ, հոռովեւ, հնչ:...

Յակը խառն ա,
Հաւէն ոտոն ա,
Վարմաց ենչ անուշ,
Դուշմնի աչքը փուշ,
Հնչ, հոռովեւ, հնչ:...

Մեր էն դուշմանը,
Թնդ մնա՛ տունը,
Կոտքի ընտուր սունը,
Կորի անունը,
Հնչ, հոռովեւ, հնչ:...

Դէհ, տղեք ջան, էս ահոսն էլ դուս քցենք, ու մէ ծըտի քունմ տանք, օր ման էլ քիչմ յուահաթին: ¹⁾

Մի քանի ըոպէից յետոյ դուրժանը հա-

1) Հանդիստ:

սաւ սահմանեալ տեղը և կանգնեց. Իսկոյն հոտազները իւրաքանչիւրը իւր ընթացքով առաջ պառկելով գուլթանի բացած սև հոզի փափուկ ակոսի մէջ, ընկրմեցին խոր քնի մէջ:

Գաղարկցի ամեն ձայն, տիրեց խորին լռութիւն:

Արշալոյսը սկսել էր ծաղիլ և հեռագհեռէ աստղերն էլ ալօսանում էին և անյայտանում երկնքի կապուտակ կամարի վերայ, երբ ես գուլթանաւորներին թողէ խոր քնի մէջ. մտքումս նրանց յաջողութիւն ցանկալով՝ վերադարձայ քաղաք:

Տասն և հինգ օր յետոյ՝ սեփհական գործի պատճառով դարձեալ զնացի Մարմաշէն զիւլը և ճանապարհին պատահեցի նոյն գուլթանաւորներին, որոնց հետ ճանապարհորդեցի, որովհետև նոր էին վերադառնում վարելուց:

Բարեկամիս հարցրի թէ, «արդեօք ինչու այսպէս շուտ վերադարձաք?» Նա պատասխանեց:

— «Աղբեր, ջաղացը կորցրել ես չախախին ես ման դալամ. յուրա առաջուայ վախտերու պէս գուլթան էլթալ էյնիր, թամամ եռեսուն (30) օր մեր գօտիկը չէր բանդուի: Հըմի ի՞նչ վարենք, արտ չկայ... ջան դըլուս յիրէք կօտի տեղ ունինք: հարոս թողնենք, թէ ցանենք: Առաջուայ վախտերը գուլթանը տուն բերելուս, բայրայնելով, խաղ ու տաղով, շատ վախտ էլ գուռնայ չարելով տուն կուգայինք ու ձեռաց մատաղ կը կտրէինք: Հըմի սուս ու փուս, ո՛չ բայրաղ ոչ բան... ի՞նչ են վարէ, օր ինչ էլ քէֆ էնենք, ես մէ զիւնլուկ ¹⁾ ես գուռնուկ ու կէս»:

Այրելի ընթերցող, ինչպէս գրքոյկիս մի բանի կեանքում նկարագրուեց, մեր խեղճ

1) Օրսվար:

գիւղացին ճիշդ Աստուծոյ նախահայր Ա-
դամին տուած դատաբժուի համեմատ է
հաց հայթայթում: այսինքն, „քրտամբ
երեսաց քոց կերիցես զհաց քո“:

Թշուառ գիւղացին հողն հետ սրտե-
րազմում է, ամեն տեսակ նեղութիւն կրում
է. քաղց, ծարաւ ցուրտ, որպէս զն մի կտոր
հաց ձեռք ձգէ. բայց այն էլ ուրիշներն
են խլում նրանից: Այդ ուրիշները են-վաշ-
խառունները, և ազահ վաճառականները
որոնք մի շնչն գումար փոխ տալով գիւղա-
ցուն, նրան անում են իրենց ճորտը...:

Այնուհետև խեղճ գիւղացին հնար չէ
գտնում նրանցից ազատուելու: Երբ գիւ-
ղացին փողն գումարից կրկնապատիկ աւել-
ւի տօկօսը բերում է աղին, նա փոխանակ
չնորհակալութեան, գիւղացուն ասում է..

— «Ձեր խերը ձեր գլուխն ուտէ. աղ-
բեր, մարդ իրան փողովը կրակն է ընկնում:

դէհ, հեր օրհնած, էս քանի տարի է փող
վրէդ է, թէ պատիւ էր, էս էլ էր հերիք»:

— Իսկ թշուառ գիւղացին վեղը ծռած
նայում է աղին և աղաչելով ասում.

«Աղա ջան, գլխիդ մեռնիմ, էս տարի
էլ թող մնայ, իմ էն ձորի հերկայաղին քե-
զն հըմար կը ցաննեմ. աղա ջան, ընձի պա-
հողը էն արտն ա, հողի ա բուսնըմ. դու
օր էն իմ նեղութեանս հասար, քեզն զուր-
բան էղնի իմ հերկայաղես»:

Իհարկէ գիւղացին ստիպուած պէտքէ
կեղծաւոր էր: Իսկ ազահ աղան կեղծաւոր
ժպիտով ասում է իւր ձեռք քցած որսին.

«Թող քու խաթերդ էս տարի էլ մնայ.
հմա էրկու կօտ կորկոտ կը բերես խանու-
միդ»:

Իսեղճ գիւղացին ուրախանալով՝ ասում է.

— «Լաւ, աղա ջան, գլխուս վրայ»:

ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Սխալ	Ուղիղ	Նրեա	Տող
փատակեց	փլատակեց	8	3
Հեզնորէն	Հեզնորէն	18	1
խաչ	խալ	19	11
մեջի	մեջի	22	8
չետաձուլի	չետաձուլի	34	7
Սխալցեալ	Սխալցա	37	18
գեղեցն	գեղեցն	38	4

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
 ՀԱՅԿԱՆԵՐ ՈՒՅՏ. ՊԱՏԵՄԱԿԱՆ
 ՔԱՆԳԱՐԱՆ

APPENDIX

Year	Page	Page	Page
1870	10	10	10
1871	11	11	11
1872	12	12	12
1873	13	13	13
1874	14	14	14
1875	15	15	15
1876	16	16	16
1877	17	17	17
1878	18	18	18
1879	19	19	19
1880	20	20	20

1880

184

Թ - 20

ԳԻՆՆ Է 7 40Գ.